

„LÁNGOT KI LEHEL DERES ÁGRA?”

Nyelvi képek Nagy László *Ki viszi át a Szerelmet* című versének finn fordításában

A *Ki viszi át a Szerelmet* című vers első olvasásra sok kérdőjelet hagy maga után. Az Anna-Maija Raittila finn költő és műfordító tollából született finn fordítás (*Kuka vie toiselle rannalle rakkauden*¹) ezekre a kérdésekre nem ad kimerítő választ önmagában, sőt, az eredetivel párhuzamosan olvasva még több kérdést vet fel. A tény, hogy a verset gyakran vallásos képsorként értelmezik, nem segít sokat a finn olvasatban, inkább megkérdőjelezi a fordítás adekvátságát. Az Anna-Maija Raittila által költött változat egy szépen csengő vers, amely képi világában éppoly gazdag, mint a forrásnyelvi szöveg.² Mégis a két változat olvasásakor más-más kép vetődik az olvasó elé. Tanulmányomban az e kérdések kapcsán felmerült problémákat vizsgálom.

A szépirodalom – mind próza, mind líra – fordításakor egyik alapvető szempont, hogy sikerül-e transzportálni a költői képeket a forrásnyelvből a célnyelvbe. Ebben a fordító segítségére lehetnek a fordítási stratégiák közül például olyan lexikai átváltási műveletek, mint a jelentések konkretizálása, generalizálása, összevonása, felbontása, kihagyása, betoldása, áthelyezése, felcserélése, illetve a kompenzációt is használhatja a fordító.³ Az, hogy melyikre esik a fordító választása egy vers átültetésekor, elsősorban a fordítandó szöveg jellegének köszönhető, illetve a forrásnyelv, s

¹ In.: Anna-Maija RAITTILA (szerk.), 1970, *Kaivojen maa: valikoima unkarilaista lyriikkaa*, Helsinki, Kirjayhtymä, 122.

² Nagy Lászlót nem ok nélkül nevezik képírónak. Lásd.: TUSKÉS Tibor, *Nagy László pályaképe*, Pécs, Pro Pannónia Kiadó, 2006.

³ Lásd.: KLAUDY Kinga, *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*, Bp., Scholastica, 2007.

a célnyelv tulajdonságaitól is függ, de a fordító saját nyelvi stílusa sem hagyható figyelmen kívül.

A vizsgálandó vers nyolc olyan képi egységet tartalmaz, amelyek mindegyike többé-kevésbé komplikált és szerteágazó jelentéscsokrot foglal magában. A képeket (tücsök-hegedű, láng, szivárvány stb.) keretbe foglalja egy mondat, amely a vers elején még kérdésként, majd a vége felé tartva felkiáltó mondatként jelenik meg. Ez a keretezett összkép a költői hitvallást írja körül, ezt az egész vers központi témájává változtatva: mi lesz, ha „létem végleg lemerült”.

A finn fordításban a 'lét'-kérdés legalább két szempontból nézve hiányos. A fordító nem figyelt a két azonos mondat egyetlenségére, ugyanakkor lényeges különbségére, a kérdő- és a felkiáltójel hollétére. Már ez megváltoztathatja a vers értelmezését. A másik probléma lexikai és egyben szemantikai is, amely a 'lemerült' ige fordításában rejlik. A fordító az igének azt a jelentését ('uppoan') használja a célnyelvű szövegben, amely csak sülyedésre utal⁴ (akkor is, ha ezt hangsúlyozottan a mondat ismétlésekor átvitt értelemben is használja, amiben a lélek lemerülésére utal⁵), és e módon a mondatot a szerelem túlsó partra átvitelével köti össze. Ez nyilván a fordító olvasatában született értelmezésén alapul. Visszont, ha a mondatnak azt a jelentését is meg akarjuk őrizni, amely a fáradtságra, a szellemi és fizikai lemerültségre utal, megpróbálhatunk egy másik lehetőséget. Az általam javasolt fordítás 'Kun voimani ehtyvät viimein' szélesebb értelmű, és magában foglalja a kimerülés gondolatát is, fizikai és szellemi értelemben egyaránt.

Az olyan metaforák, mint a 'tücsök-hegedű' vagy a 'láng' más jellegű problémákat okoznak. A 'tücsök-hegedű'-t nem lehet hangszer (hegedű) elnevezésével fordítani finnre, mivel akkor betoldást kellene alkalmazni. Anna-Majja Raittila egyetlen lehetséges megoldást talált erre, és magát a 'hegedű' szót kihagyva, a tücsök (hegedű)játékára cseréli a lexémát. Nem is ez a leginkább

⁴ Anna-Majja RAITTILA fordítása: „Jos olemattomiin uppoan”.

⁵ „Jos oma henkeni uppoaa”.

kérdéseket felvető része a kép fordításának, hanem az ige megválasztása. Raittila 'imád' szó helyett 'hall' igét használ⁶, amely nagyon költőinek hangzik, és a forrásnyelvi szöveg párhuzamos olvasása nélkül kiváló választás is lenne. A versben használt 'imád' mégis olyan mély érzelmeket rejt magában, hogy ezt nem hagyom figyelmen kívül, hanem vagy szó szerint a 'palvoa' vagy a 'rakastaa' ('szeret') igével fordítanám le. A ritmus miatt a kétszótagú igét választottam: „kuka palvoo soittoa sirkköjen?” annak ellenére, hogy ezen ige választása az adott verssorban a jelentés túlzott konkretizálásához vezethet.

A 'láng' más jelleggel ugyanehhez a problémakörhöz tartozik, mivel ez is az erős érzelmek (pl. a szerelem) metaforájaként használatos kép. Raittila megint egy olyan megoldást talál, amely a kép egyik felét „ki lehel deres ágra” kitűnően adja át⁷, ugyanis ez a kép a melegítésről, a hideg ellen harcolásról szól⁸, de maga a 'láng' szó kimaradt a fordításból, ezért nem hordozhatja magában ennek az érzésekkel teli metaforának a jelentéseit. Az én javaslatom „Kuka liekkiin puhaltaa huurreoksan?” egy másik képet tartalmaz, amely a lángra 'fűjés'-t, nem a 'lehelés'-t foglalja magában, mivel a 'hengittää' és 'liekkiin' együtt eléggé furcsa képet alkotna finnül.

A vers következő képe talán még az előzőnél is összetettebb a 'szívárvány' és a 'felfeszül' lexémák széleskörű értelmezési lehetőségei miatt. A 'szívárvány' gyakran a bibliai özönvízzel kapcsolatos metafora, főleg ebben a kontextusban, ami ezt a szót a 'felfeszül' igével kapcsolja össze. Finnül a 'feszület' kifejezésben nincs benne az ige, amely a feszülésre utalna, ezért nagy problémát okozhatott ennek a képnek a fordítása. Raittila a kép másik lehetséges értelmezését transzportálja, és a lehetetlenséget kifejező képet kínál az olvasónak⁹. Itt a felfeszítés egy másik, nem valóságos aspektusát használja a kép alapjául, a 'nyíl' lexéma betoldá-

⁶ Anna-Maija Raittila fordítása: „Kuka kuulee sirkköjen soittavan?”

⁷ Anna-Maija Raittila fordítása: „Kuka huurreoksaan hengittää,”

⁸ Lásd pl. GÖRÖMBEI András, „*Ki viszi át...?*”, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986, 132.

⁹ Anna-Maija Raittila fordítása: „Sateenkaareen nuolen jännittää?”

sával. Saját javaslatomban nem ezt teszem: fordításom „Kuka jännitty sateenkaareen?” a ’feszül’ igét önmagában tartalmazza annak dacára, hogy nehézségekbe ütközhet az olvasó a sor értelmezésekor.

A vers következő, két sorból álló képe, „Lágy hantú mezővé a szikla- / csípőket ki öleli sírva?” Anna-Maija Raittila fordításában¹⁰ a tökéletesség határait súrolja annak ellenére, vagy talán éppen amiatt, hogy a műfordításnál szokásos cserét, illetve újrastrukturálást¹¹ használja, amikor a két verssoron belül a szavak rendjét megváltoztatja. Saját változatomban visszavezetem a verssorok rendjét: „Kuka mureaksi multamaaksi / itkullaan syleilee kalliopaasen?”

A *Körmives Kelemenné* című balladára utaló kép¹² – „Ki becéz falban megeredt / hajakat, verőereket?” – Raittila fordításában¹³ könnyen elveszíti ezt az intertextuális jellegét, mivel nagy valószínűséggel a ritmus megtartása miatt olyan szót használ a ’haj’ helyett (’suortuvut’), amelynek a jelentése más kontextusban érthető, de itt nem egyértelműen őrzi az utalást a szóban forgó balladára. A verssor ígahasználatának súlyát is túl könnyűnek találom, Raittila fordításában a ’becéz’ igét a ’puhella’ (’beszélget’) igével fordítja, amely helyett én a sokkal erősebb ’hellia’ (’dédeltget’, ’babusgat’) igét használnám. Saját változatomban egy egyértelmű képet ajánlok az olvasónak, amely nem hagy maga után félreértelmezési lehetőséget: „Kuka hellii hiuksia valtimoita / kylmään muuriin kiinnittyneitä?”

A vers talán legdrámaiabb képe, a „S dült hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrálist?” megint egy lírai változatra talál a finn fordításban. A fordulat a líraiság felé elsősorban a ’dült’ szó értelmezésének gyengítése miatt történik, a célnyelvi szövegben,

¹⁰ Anna-Maija Raittila fordítása: „Kenen itkun sylissä kalliopaasi / murenee lauhaksi multamaaksi?”

¹¹ Lásd pl.: <http://www.utu.fi/hum/centra/pedaterm/>, amely a fordításelmélet terminusainak többnyelvű szójegyzéke.

¹² Lásd GÖRÖMBEI András, „*Ki viszi át...?*”, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986, 133.

¹³ „Kuka puhelee seinästä virtaaville / valtimonlönneille, soortuville?”

ahelyett, hogy kívülről jönne a feldúló, romboló hatás, a hitek (önkéntesen?) megghiúsulnak. A másik fontos szempont a drámaiság megőrzése érdekében a kép második verssorban megjelenő hangzásbeli jellemével kapcsolatos. A forrásnyelvi 'káromkodásból katedrálist' allitáló, ügető ritmussal rendelkező sor, amelyet hangzásilag nem ad át a fordítás. Raittila fordításában ez a két sor így hangzik: „Ja kun varmat uskot raukeavat, /kenen herjat temppelin kohottavat?”. Az én javaslatom jóval rövidebb, de erősebb szavakból áll mind tartalmilag, mind hangzásilag: „Ja kuka uskolle tuhotulle nostaa / katedraalin kirouksista?”

A vers utolsó négy sora a keret zárásául szolgál. Ez a két felkiáltó mondat megint sok intertextuális jelentéssel bír, de sem a keselyű, sem a túlsó partra átjutás nem okoz problémát a fordítónak, a transzportálás a forrásnyelvről a célnyelvre sikeresen elvégezhető úgy, hogy az olvasó számára érthetővé váljon. Az utolsó sorok Raittila fordításában: „Jos oma henkeni uppoaa, /kuka korppikotkan karkottaa? /Ja kuka suussaen kantaen /vie toiselle rannalle Rakkauden?” A „Létem ha végleg lemerült” verssoron kívül saját változatomban csak néhány helyen fordítánám kicsit másképpen e sorokat, de ezek nem lényeges különbségek Raittila fordításával szemben: „Kun voimani viimein ehtyvät, /kuka karkottaa korppikotkat! / Ja kuka vie suussaen kantaen /toiselle rannalle rakkauden?”

A Ki viszi át a Szerelmet saját fordításomban:

Kuka vie toiselle rannalle Rakkauden

Kun voimani ehtyvät viimein,
kuka palvoo soittoa sirkkojen?
Kuka liekkiin puhaltaa huurreoksan?
Kuka jännitty sateenkaareen?
Kuka mureaksi multamaaksi
itkullaan syleilee kalliopaasen?

Kuka hellii hiuksia, valtimoita
kylmään muuriin kiinnittyneitä?
Ja kuka uskolle tuhotulle nostaa
katedraalin kirouksista?
Kun voimani viimein ehtyvät,
kuka karkottaa korppikotkat!
Ja kuka vie suussaan kantaen
toiselle rannalle rakkauden!

Finnre fordította: Eliisa Pitkäsalo